

ՄԵԾ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԻ ՀՈԳՈՒ ԱՂՈԹՔՆԵՐԸ

Հայրենի առաջին աղոթքը, որ մեզ ուսուցանել են մեր պապերը, «Հայր մերն» էր, առաջին բանաստեղծությունը՝ աղոթքի կախարդանքով թուփչ ու հմայում, մեր մեծերից լսած ու սովորած «Ես իմ անուշ Հայաստանին»։ Ի դեպ, այս անգուգական ստեղծագործությունը, որի հեղինակի ով լինելը դեռ մենք չգիտենիք, մահ երգում էին հանդիսությունների, իրենք իրենց հետ լինելու պահերին՝ տխրության, կարոտի կամ հպարտության զգացումները արտահայտելիս։ Երգում էին կրքոտ ու հուզումնալի, և մեր պատանեկան հոգու մեջ ճախրում էին կախարդական այդ երգի բառերը ու մեղեդին։ Այդ բանաստեղծության անանց հմայքն ու տպավորությունը դեռ մանկությունից մեր մեջ մնաց մեր խաչքարերի երկաթագիր քանդակների մոտ։ Հետագայում, արդեն գաղտնի, երբ կարդում կամ արտասանում էինք, մեզ թվում էր՝ այդ երգի տողերը վառվում են կարմիր-կապույտ բոցերով, և տողերի հուրքը ասես այրում էր մեր դեմքը։ Թվում էր, թե հեղինակը բառերը հանել էր սրտի քուրայից ու տեղադրել տողերի մեջ՝ այնքան մերդաշնակ ու աստվածորեն, որ մրանց բոցեղեն շրջյունը կարծես դառնում էր լսելի։ Այս բանաստեղծությունը թվում էր, թե Աստված ինքն էր թելադրել գրողին։

Հասում տարիներին կարդացիք շատ և շատ բանաստեղծական ժողովածուներ, սակայն այն մնաց բոլորից բարձրն ու անկրկնելին։ Հպարտություն մերձնչող այս ստեղծագործության մասին խոսել են շատերը՝ Ավետիք Իսահակյանը, Ստեփան Զորյանը և այլք։ Մարտիրոս Սարյանը գրել է. «... Դա մեր այսօրվա աղոթքն է։ Աղոթք, որ կարելի է թե՛ մտքում հյուսել, թե՛ մրմնջալ շշուկով, թե՛ արտասանել բարձրաձայն։ Բիչ կլինի ասել, թե բանաստեղծություն է... Դա անհիշելի ժամանակներից եկող Հայաստան-Ուրարտու-Արմենիա երկրի համապարփակ դիմանկարն է։ Դա մեր ազգի կենսագրության ու վարքի կենդանի արտացոլումն է, մեր կրած տառապանքների ու փափայած իդեալների, մեր անկումների ու վերելքների, արհավիրքների ենթակա մեր ճակատագրի անմեռ մնալու ձգտման գեղարվեստա-

կան բյուրեղացումն է: Այդպիսի մի երգ աշխարհ բերելու համար պետք է ամենաքիչը կիսաստված լինել:

Համաճարի բռնկումներով Չարենցի յուրաքանչյուր ստեղծագործությունը զարմանք է հարուցում, զարմանք ու հպարտություն. չէ՞ որ նրա փառահեղ ու ամմահ ստեղծագործությունները մեարդապատառ լեզվի մեռածաբույրով են օծված, նրանցում արտահայտված են մեր լեզվի ամբողջ հմայքն ու հարստությունը, մեր հավատքի Լուսավորչական մշտավատ կանթեղի խնկաբույրը:

Տարեցտարի, բարեբախտաբար, Չարենցի ստեղծագործություններին հանգամանորեն ու խորությամբ ծանոթանալու հնարավորությունները ընդարձակվեցին: Լույս աշխարհ եկան նկարչուհի Ռեգինա Ղազարյանի շնոնիվ կորստից փրկված նոր ստեղծագործություններ: Տպագրվեցին Գուրգեն Մահարու, Վահրամ Ալազանի, Վաղարշակ Նորենցի, Իզաբելա Չարենցի, պոետի մտերիմ ռուս և այլազգի մտավորականների հուշերն ու կարծիքները: Արխիվների լուսայան միջից լույս աշխարհ հանվեցին բանաստեղծի կյանքին ու գրական գործունեությանը վերաբերող բազմաթիվ նյութեր: Նրա անընթեռնելի ստեղծագործությունների վերծանման, նոր նյութերի հայտնաբերման աշխատանքները, ամշուշտ, դեռ կշարունակվեն:

Չարենցի ստեղծագործությունների գնահատման, նրա բերած բանաստեղծական արվեստի նոր ձևերին, ոճին ու թեմաներին, բառապաշարին ու լեզվի հարուստությանը անդրադարձել են շատերը, սակայն աստվածաշնչյան թեմաներին, պոետի ինքն իր հետ ու Աստծո հետ առնչվելու զրույցներին ու անկեղծ խոստովանություններին, հավատավոր նրա հոգու շշուկներին բնականաբար խորհրդային տարիներին ոչ ոք չի անդրադարձել: Բանաստեղծի դասեր՝ Արփենիկ Չարենցի 1999 թ. լույս ընծայած «Եղիշե Չարենցի աղոթքները» գիրքը, որը տպագրվել է հոգողությամբ Մեարդա արքեպս. Աշենյանի և մեկենասությամբ տեր և տիկին Թազյանների, մի փորձ է՝ այդ բացը լրացնելու, բացելու մի աշխարհ, որը մշտապես ամոտսվել է, իսկ իրականում մեծ բանաստեղծն իր համաճարեղ գործերը ստեղծելիս մշտապես գգացել է աստվածային մեղմնյանքի զորությունը և Աստծո միջամտությունը:

Ծնորհապարտ եմ, Տեր, ինձ լիաբուռ ձոնած

Ծնորհների համար և ձիրքերի անեղծ,

Որ կոչեցիր երգիչ ու բանաստեղծ,

Նվիրեցիր տավիղ ու էփոյան քնար...

Ծնորհապարտ եմ, Տեր, ես առավել սակայն,

Որ կոչեցիր ինձ ոչ սոսկական քերթող ...

Գրքի առաջաբանում հեղինակը գրում է. «Հայաստանում քրիստոնեությունը որպես պետական կրոն հռչակելու առթիվ նպատակահարմար են համարում ի մի բերել և տպագրության հանձնել Եղիշե Չարենցի ստեղծագործական հանճարի արտահայտություն հանդիսացող տարբեր ժամանակներում գրված աղոթքները՝ ցույց տալու, հիշեցնելու, որ Ե. Չարենցը մի պարզ հավատացյալ է եղել, ինչպես իր քրիստոնյա ժողովուրդը, մի ջերմեռանդ աղոթող»:

Գրքի «Աղոթքներ առ գոյատևումն մարդու», «Երեք մահվան տեսիլներ», «Չարենցը Աստծո բերկրանքով լեցուն», «Աղոթքը չմարող կանթեղ», «Չարենցը Աստվածապատմի ճանապարհին», «Աստված՝ սեր», «Չարենցի աղոթքը մահվան հետ հաշտ», «Ես իմ անուշ Հայաստանի»-ի և մյուս վերլուծական բաժիններում հեղինակը հանգամանորեն անդրադարձել է բանաստեղծական այն շարքերին, որոնց մեջ արտահայտվել են իր ժողովրդի փրկության համար աղոթող բանաստեղծի պատգամները: Դիմելով երկնքի ու երկրի Տիրակալին՝ «Քեզ են կանչում ես արդ, ինչպես Նարեկացին», Չարենցը շարունակում է.

Եվ ես - տխուր, ինչպես վկան Նարեկացին՝

Եվ զարհուրող այնպես, և մեռակյաց՝

Չարհուրյալ կյանքի հանդեպ անօգ կանգնած՝

Ես ո՞ւմ դիմեմ, ո՞վ Տեր, արդ՝ Քեզանից բացի:

Բարձրյալի լուսավոր շունչը, Արարչական հայացքը բանաստեղծը մշտապես զգացել է իր գլխավերևում և դեռ պատանի գիտակցել, որ առանց Տիրոջ կամքի, առանց հավատքի չի ծնվի ձիրքն ու տողն աստվածային: Աստծո առջև նրա խոստովանությունները, անկեղծ երկխոսություններն ու զոհաբերությունները ավելի հաճախակի են արտահայտվում հատկապես բանաստեղծի կյանքի դժվարին ու հալածական տարիներին, իր երկրի մշուշոտ ապագան ու ճակատագիրը անորոշության մեջ տեսնելիս: Իր երկրի ու ժողովրդի հանդեպ տաժած անսահման սերը նա արտահայտում է իր ամձը Աստծո զոհասեղանին դնելու պատրաստակամությամբ: Այս հարցում նա երկմտանք չունի:

Թող ոչ մի զոհ չպահանջվի ինձնից բացի,

Ուրիշ ոտքեր կախաղանին թող մոտ չգան,

Ու թող տեսնեն իմ աչքերի մեջ կախվածի

Իմ բորբ երկիր, լուսապսակ քո ապագան:

Տիրոջ հետ իր բազմաբնույթ հարցադրումները, զրույց-մտորումներն ու աղոթքները արտահայտվել են հատկապես «Լերան աղոթք», «Մահվան տեսիլ», «Տաղ անձնական», «Ի խորոց սրտի խոսք ընդ Աստված», «Իմ լերան աղոթքը», «Հարդագողի ճամփորդները» և բազմաթիվ այլ գործերում:

«Աստծուն աղոթելով Չարենցը տեսնում էր մեղսագործ երկիրն իր սգի, ցավի ու արյան մեջ: Տրտում երկրում մա վսեմ էր համարում այն կապի գոյությունը, որ մարդը ուներ Աստծո հետ... Չարենցի երազանքը մեկն էր՝ գտնել այդ ոսկեզօծ կապի սկիզբը... Չար ու դժմալի ժամանակներում փոքրացել ու մանրացել էր մարդկային երգի ու աղոթքի ճանապարհը... Աշխարհի ճորտերը մնում էին ստրուկ ու խեղճ... Չարենցի հոգին փոթորկվում էր, ճահճուտ էր համատարած, և դառնաթախիծ խոհերի մեջ բանաստեղծը ապավինում էր լույ մեկին ու միակին՝ Երկնավորին», - գրում է Արփենիկ Չարենցը: Բանաստեղծն իր ստեղծագործություններում շարունակում է հաստատել Գրիգոր Լուսավորչի, Ներսես Շնորհալու, Հովհաննես Սարկավազի արտահայտած այն մեծ ու ճշմարտացի գաղափարը, որ Աստված Սեր է ու Սիրո արտահայտություն: Հոգով ու մարմնով անաղարտ մնալու, աստվածաշնչյան պատվիրանները միլիվածորեն կատարելու պատգամները բանաստեղծը արտահայտել է հստակորեն, և ինքն էլ եթե շեղվել է ինչ-որ մի տեղ, ապա հաջորդել է մեղանշելու, ապաշխարելու աղոթքը:

Այդ խորհուրդները ոչ միայն արտահայտվեցին մրա ստեղծագործություններում, այլև իր ապրած հոգևոր ու ֆիզիկական կյանքը եղավ այդպիսին՝ «Թող ոչ մի զոհ չպահանջվի ինձից բացի»: «Համայնական դաշտերի սերմնացանները» ստեղծագործության մեջ, ինչպես Հ. Հովհաննիսյանը «Հատիկը» գործում, ամհում գործվածքով է հատիկը հողին հանձնող մրա սերմնացանը դիմում Բարձրյալին: Նա իր գործը սկսում է շերմեռանդ աղոթքով՝ «Օրհնյալ է Աստված, բարձրյալ է Աստված», «Փառքդ շատ, Տեր: Հորովե՛լ, հորովե՛լ... Հո՛, եզո ջան...»:

Հողի մշակի՝ Աստծուն ուղղված խոսքի մեջ ինչպիսի՝ հավատ ու սեր: Աշխատավոր մարդու հոգեբանության մեջ Երկնավորի բարեգթությունը, կամեցողությունը շատ կարևոր հանգամանք է համապագօրյա հաց վաստակելու ճանապարհին, որը ևս մղում է աղոթքի:

Չարենցի մվիրյալ դուստրը մեկիկ-մեկիկ բացում է մեծ բանաստեղծի հոգու գաղտնաբանները: Իր սրտի ցավն ու մորմոքը, կյանքի հարուցած դառնությունները Երկնավորին պատմելով, միաժամանակ մա չի դժգոհում իր դաժան ճակատագրից ու ընձայված բախտից: Ինչպես բանաստեղծն ինքն է գրում.

*Օ, ոչ, Դու չես լսել երբեք տրտումը իմ,
Ոչ հոգևության, ոչ չար հերյուրանքի համար,
Թեկուզ իջել եմ ծանր, օրհասական ամպեր,
Իմ ուսերին խոնջացած և անտերունչ ջնջին:
«Իմ լերան աղոթքը»*

Այո, վիթխարի եմ ընդամենը 40 տարի ապրած պոետի բանաստեղծական պատգամները և թողած գրական ժառանգությունը: Նրա երգերը մոգական ուժ ունեն իրենց մեջ: Ինչպիսի շերմություն ու հոգեհարազատություն կան «Գազել մոր համար», «Տաղ անձնական», «Հայրենիքում» լիրիկական, «Դանթեական առասպել»,

«Մահվան տեսիլ», «Գանգրաֆեր տղամ», «Սոմա» և էպիկական շնչի մյուս գործերում: Գրողի աստվածապատումները առկա են նաև «Երկիր Նաիրի», «Երևանի ուղիչ տնից» արձակ գործերում: Ինչպիսի՜ գործեր կելնեին նրա տաղանդաշտայն զբրչից, եթե անարդարության ու մախամձի թույնը չքայքայեին նրա միտքն ու մարմինը, եթե կույր ձևացած անաստվածները կարողանային տեսնել Աստծո ընտրյալին: Աստված նրան դրել էր հանձարների ճանապարհին, և նա խորապես զգում էր իր ստեղծածի արժեքն ու մեծությունը:

Ամեն անգամ, երբ նորից ու նորից աղոթքների մամն ընթերցում ենք «Լուսամփոփի պես աղջիկ», «Ինչ տրտում են զանգերը», «Կապույտի մեջ», «Ես էլ մի օր կանցնեմ անդարձ» և նրբությամբ ու ջերմ զգացումներով շաղախված մյուս գործերը, Չարենցը մեզ պատկերաճում է վանքում խաչքարերի ու Աստվածամոր պատկերի առջև: Ու հավերժորեն էլ նրա ստեղծագործությունները դարձան հոգու մրմունջ-աղոթքներ:

... Ու զանգերը դողանջում են, կարկաչում, հնչում,
Փայցնում են աստղերի չում ու կանչո՛ւմ, կանչո՛ւմ:
Խաչը վանքի, երգը զանգի կապույտում վերջին,
- Ջարթի՛ր, զարթի՛ր, կապույտ աղջիկ ու մայրի խաչին...
Նա ոսկի է երկինք մետած, մի կտոր ոսկի,
Նա մի երազ. ոսկի միրաժ արթնացած խոսքի...

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՏԵՐՏԵՐՅԱՆ